

bah namazını güneş doğduktan sonra kıldığını belirterek Hz. Peygamber'e şikâyet-te bulunmuş, Safvân da karısının namazda bir süre yerine iki süre okuduğunu, çok oruç tuttuğunu, bu yüzden kendisinin zor durumda kaldığını, sabah namazını vaktinde kılamayışının soyca müptelâ oldukları ağır uykudan kaynaklandığını ileri sürmüş, Resûl-i Ekrem de ona namazı uyanıldığı zaman kılmasını söylemiş, eşine de namazında ve orucunda daha ölçülü olmasını tavsiye etmiştir (*Müsned*, III, 80; Ebû Dâvûd, "Şiyâm", 74).

Hz. Peygamber'in deve çobanını öldürüp develerini kaçıran kişilerin yakalanması için Kürz b. Sâbit ile birlikte görevlendirilen Safvân ayrıca İyâz b. Ganm kumandasında İslâm fetihlerine katıldı. İyâz b. Ganm onu ve Habîb b. Mesleme'yi 18 (639) yılında el-Cezîre sınırları içindeki Sümeysât'a (Samsat) gönderdiği birliklere kumandan tayin etti. Safvân'ın 19 (640) yılında Sümeysât'ta veya İrmîniye savaşında şehid olduğu zikredildiği gibi Muâviye döneminde Bizanslılar'la yapılan savaşa katıldığı, bu savaşta ayağının kırıldığı, almış yaşlarında iken 58 (678) veya 59 yahut 60 (680) yılında vefat ettiği de belirtilmiştir. Safvân, Resûl-i Ekrem'den iki hadis rivayet etmiş (hadisler için bk. *Müsned*, V, 312), kendisinden Saîd b. Müseyyeb, Ebû Bekir b. Abdurrahman, Saîd b. Ebû Saîd el-Makbûrî gibi tâbiiler rivayette bulunmuştur.

İfk Hadisesi dolayısıyla Hz. Âişe aleyhinde tavır alanlardan biri olan Hassân b. Sâbit bu olaydaki rolü sebebiyle Safvân b. Muattal'ı hicvetmişti. Safvân, Hassân'la karşılaşınca kılıcıyla onu başından ağır şekilde yaralamış, olay Resûl-i Ekrem'e intikal ettiğinde her ikisini huzuruna çağırıp dinlemiş, hadiseyi başlatan Hassân'ı uyarmış ve kendisine kıymetli hediyeler vererek Safvân'ı bağışlamasını sağlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 80; V, 312; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, IV, 305; Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned* (nşr. Hüseyin Selîm Esed), Dimaşk-Beyrut 1404/1984, VIII, 339; İbn Hişâm, *es-Sire*², III, 311, 317-319; İbn Hibbân, *Şaḥîhu İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1414/1993, X, 13; Hâkim, *el-Müstedrek* (Atâ), III, 594-595; İbn Abdülber, *el-İstîâb*, II, 187-188; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Ben-nâ), III, 30-31; a.mlf., *el-Kâmil*, II, 195, 199, 533, 534, 563; IV, 45; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 162-163, 545-550; a.mlf., *el-İber*, I, 17; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), III, 440-442; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), XII, 63, 75-79; G. H. A. Juynboll, "Safvân b. al-Mu'attal", *EP*² (Fr.), VIII, 848; Hüseyin Elmali, "Hassân b. Sâbit", *DİA*, XVI, 400.

M. YAŞAR KANDEMİR

SAFVÂN b. ÜMEYYE

(صفوان بن أمية)

Ebû Vehb (Ebû Ümeyye) Safvân b. Ümeyye b. Halef b. Cumah el-Kureşî el-Cumahî el-Mekkî (ö. 41/661 [?])

Müellefe-i kulûbdan sayılan bir sahâbi.

Kureyş'in en önemli kollarından Benî Cumah'a ve cömertliğiyle tanınan çok zengin bir aileye mensuptur. Câhiliye döneminde Dârünnedve'de kabilesi adına kendisine verilen meysir ve ezlâm görevlerini yürütüyor, güzel konuşmasıyla tanınıyor ve meşhur Arap hakemleri arasında sayılıyordu. Safvân'ın müşriklerin ileri gelenlerinden olan babası Ümeyye b. Halef ile amcası Übey, Mekke döneminde Resûlullah'a en çok eziyet edenler arasında yer alıyordu. Hicretten sonra da onu rahat bırakmayıp Medine'deki dostları vasıtasıyla tâcizlerini sürdürdüler. Ümeyye b. Halef'in Bedir Gazvesi'nde öldürülmesi üzerine amcasının oğlu Umeyr b. Vehb, Safvân'a gelerek borçlarını ödemesi ve ailesinin bakımını üstlenmesi karşılığında Medine'ye gidip Muhammed'i öldürebileceğini söyledi. Safvân babasının intikamını almak için bu teklifi kabul etti. Ancak Umeyr b. Vehb, Medine'de Resûlullah'ın karşısına çıktığında Resûlullah'ın ona Safvân'la yaptığı konuşmayı ve suikast planlarını bildiğini söylemesi üzerine onun vahiy aldığına inanarak müslüman oldu. Daha sonra Safvân yine babasının intikamını almak amacıyla, 4 (625) yılında vuku bulan Rec'î Vak'ası'nda ele geçirilip köle olarak Mekke'ye götürülen iki sahâbiden biri olan Zeyd b. Desine'yi satın alıp öldürttü.

Safvân b. Ümeyye, içinde bulunduğu Kureyşliler'e ait bir kervanın 3 (624) yılında Karedde mevkiinde müslümanların eline geçmesi sırasında diğer mal sahipleriyle birlikte kaçmayı başardı. Aynı yıl Bedir'in intikamını almak amacıyla başlatılan savaş hazırlıkları içinde aktif görev aldı. Uhud Gazvesi'nin ardından Kureyş ordusu Mekke'ye doğru yola çıktığında Ebû Süfyân'ı, geri dönüp müslümanları tamamıyla imha etme düşüncesinden Uhud'da bulunmayan müslümanların da savaşa katılabileceğini söyleyerek o vazgeçirdi. Yine Uhud'dan sonra Ebû Süfyân Resûlullah'a, "Gelecek yıl Bedir'de buluşalım" diyerek meydan okudu, ancak ertesi yıl müslümanlar sözlerini tutup geldikleri halde Ebû Süf-

yân, Safvân b. Ümeyye'nin telkiniyle Bedir'e gelmedi. 6 (627) yılında Zeyd b. Hârise kumandasındaki İs Seriyyesi'nde Suriye'den dönmekte olan Kureyş'e ait bir ticaret kervanına düzenlenen baskın sonucu ele geçirilen ganimetler arasında Safvân b. Ümeyye'ye ait çok miktarda gümüş bulunuyordu. Kinâne'den Benî Bekir b. Abdümenât'ın Hudeybiye Antlaşması'na aykırı olarak müslümanların müttefiki Huzâ'a'ya saldırması sırasında tebdili kıyafetle saldırıya katılan Kureyşli gençlerin arasında Safvân b. Ümeyye de vardı.

Mekke'nin fetih gününde Safvân, İkrime b. Ebû Cehil ve Süheyl b. Amr birlikte oluşturdukları bir çeteyle Handeme dağı'nın eteklerinde Hâlid b. Velîd'e karşı koyarak şehirdeki tek direniş hareketini gerçekleştirdiler. İslâm ordusunun Mekke'ye girmesinden sonra Şuaybe Limanı'na kaçtı. Amcasının oğlu Umeyr b. Vehb durumu öğrenince Resûlullah'tan onun için eman istedi. Safvân kendisine eman verildiğine ancak Umeyr'in iki defa haber gönderip ikincisinde Resûlullah'tan hırkasını veya sarığını getirmesi üzerine inandı ve müslüman olmak için iki ay mühlet istedi; Hz. Peygamber de onu dört ay serbest bıraktı. Mekke'nin fethinden sonra Hevâzinliler'e karşı Huneyn Gazvesi'ne çıkıldığında, Resûl-i Ekrem'in kendisinden savaşta kullanılmak üzere 100 zırhlı bir miktar silâh ve 50.000 dirhem emanet aldığı, henüz müslüman olmayan Safvân b. Ümeyye de sefere katıldı. Onun, savaşın başlarında müslüman birliklerinin bozguna uğraması üzerine bu bozgunun artık önlenemeyeceğini söyleyen arkadaşlarına karşı çıkması ve onları azarlaması dikkat çekicidir. Huneyn galibiyetinin ardından Safvân, Resûlullah ile birlikte Tâif kuşatmasına katıldı ve sefer dönüşü Hz. Peygamber Cî'râne'ye geldiğinde yanında o da vardı; orada Resûlullah'ın cömertliği karşısında İslâm'a girdi. Resûl-i Ekrem onu İslâm'a yeni giren diğer liderler gibi müellefe-i kulûbdan saydı ve kendisine 100 deve verdi. Safvân müslüman olduktan sonra Medine'ye hicret ettiyse de Resûlullah ona, "Fetih-ten sonra hicret yoktur" diyerek Mekke'ye geri dönmelerini istedi. Yermük Savaşı'na katılan Safvân on üç hadis rivayet etmiştir. Onun 41 (661) yılında vefat ettiği genellikle kabul edilmekle birlikte bu hususta 35 (655) ve 36 tarihleri de verilmektedir. Oğlu Abdullah, Kureyş'in eşrafından olup cömertliği ve üstün zekâsıyla tanınan bir tâbî idi.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkıdî, *el-Megâzî*, II, 854-856; III, 894-895; İbn Hişâm, *es-Sîre*, III, 64, 65, 110, 181; IV, 49-50, 60, 83, 86, 138; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 40-49, 55-56, 59-60, 134, 136, 150; IV, 199-201; V, 449; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, Beyrut 1965, II, 248-249; a.m.f., *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), III, 34-35; Zehabî, *A'lâmü'n-nübelâ*, II, 562-567; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 187-188; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye*, I, 270-271; II, 57, 311; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), VIII, 335-337, 415-417, 497; Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (trc. Salih Tuğ), Ankara 1424/2003, I, 230, 231, 239, 270; II, 845-848, 976.

MEHMET ALİ KAPAR

SAFVET MEHMED ESAD PAŞA

(bk. SAFFET MEHMED ESAD PAŞA).

SÂĠĠNÎ, Ahmed b. Muhammed

(أحمد بن محمد الصاغانى)

Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed
es-SâĠânî el-Usturlâbî
(ö. 379/990)

Gözlem aletleri icat eden
matematikçi-astronom.

Merv yakınlarındaki SâĠân kasabasında doğdu. Öğrenimini Bağdat'ta yaptıktan sonra riyâzî ilimler üzerinde yoğunlaşarak özellikle eski dünyadan intikal eden usturlap vb. astronomi ölçüm aletlerinin geliştirilmesi, yenilerinin icat ve imali konusunda büyük başarı gösterdi. Alanında çığır açtığına inanan öğrencileri onun talebeleri olmakla daima övünmüştür (İbnü'l-Kiftî, s. 79). Büveyhî Hükümdarı Şerefüddeve, Bağdat'ta bir rasathâne yaptırdığında yedi gezegeni gözlemlemek üzere Kûhî'yi gö-

revlendirdi. SâĠânî'nin Kûhî ile birlikte çalıştığı ve gözlemlerin kendi icat ettiği aletlerle yapıldığı, sonucun iki ayrı tutanakla tesbit edilip kadî, âlim ve şahitlere imzalandığı, SâĠânî'nin de bu tutanaklarda imzasının bulunduğu bilinmektedir (a.g.e., s. 353). Bîrûnî, SâĠânî'nin günümüze ulaşmayan *Ġlmi'l-hey'*e adlı eserinde verdiği, 374 (984) yılında ekliptiğin eğiminin ve Bağdat'ın enleminin ölçümüyle ilgili bilgileri kitabına almış, onun bu değerleri 23° 35' ve 33° 20' olarak bulunduğunu, yine onun güneşin baş ucu noktasının (zenit) yüksekliğini tayin amacıyla 376'da (20 Mart 986 – 19 Mart 987 arası) Bağdat'ın Yazdicerdî semtinde mevsimlerin uzunluğunu ölçerek baş ucu yüksekliği için Batlamyus'unkinden farklı bir yöntemle 82° 52' 33" değerini hesapladığını bildirmiştir (*TaĠdidü nihâyâti'l-emâkin*, s. 72; *el-Kânünü'l-Mes'ûdi*, II, 659-660). SâĠânî'nin başarılarını anlatırken onun güneşin hareket denklemini belirlediğini de ifade eden Bîrûnî, Sâbîb b. Kurre'den naklen yerkürenin çevresini ölçmek için Halife Me'mûn'un izniyle bir seyahat yaptığını bildirmekteyse de bu zaman bakımından mümkün değildir.

Eserleri. 1. *Kitâb fi keyfiyyeti tašhih'l-küre 'alâ saĠhi'l-usturlâb*. SâĠânî'nin kendine özgü bir yöntem uyguladığı eser Fuat Sezgin tarafından derlenen *er-Resâ'ilü'l-müteferriġa* içinde yedinci risâle olarak yayımlanmıştır (Haydarâbâd 1948). 2. *Risâle fi's-sâ'ati'l-ma'mûle 'alâ şafa'ih'l-usturlâb*. Oxford Bodleian Library'de (nr. 940/3) bir nüshası bulunmaktadır. 3. *Maġâle fi'l-eb'âd ve'l-ecrâm*. Gezegenlerin ve yıldızların uzaklık ve hacimlerini inceleyen bu eserin bir nüshası Şam Zâhiriyye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 4871/12). 4.

Risâle fi 'ameli dâ'i'l-müsebba' 'alâ mütesâvi'l-aqlâ' fi'd-dâ'ire (Bibliothèque Nationale, nr. 4821/4). 5. *Ġvânünü 'ilmi'l-hey'*e. Bîrûnî tarafından zikredilmiştir. 6. *Maġâle fi münâza'a ceret beynî ve münecimi'r-Rey fi mes'eletin min ma'rifeti'l-usturlâb* (eserleri için ayrıca bk. GAS, VI, 217-218; Rosenfeld – İhsanoğlu, s. 88-89).

BİBLİYOGRAFYA :

Bîrûnî, *TaĠdidü nihâyâti'l-emâkin* (nşr. Muhammed b. Tâvîl Tancî), Ankara 1962, s. 72; a.m.f., *el-Kânünü'l-Mes'ûdi* (nşr. Seyyid Hasan Bârânî), Haydarâbâd 1374/1955, II, 659-660; İbnü'l-Kiftî, *İġbârü'l-'ulemâ'* (Lippert), s. 79, 353; Suter, *Die Mathematiker*, s. 65; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 400; Aydın Sayılı, *The Observatory in Islam*, Ankara 1960, s. 110-115; Sezgin, *GAS*, V, 311; VI, 217-218; VII, 407; Sarton, *Introduction*, I, 666; Ebû'l-Kâsım Kurbânî, *Zindeġinâme-i Riyâzidânân-ı Devre-i İslâmî*, Tahrân 1365 hş., s. 292-295; B. A. Rosenfeld – Elmeleddin İhsanoğlu, *Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works (7th-19th c.)*, İstanbul 2003, s. 88-89.

FERRUH MÜFTÜOĞLU

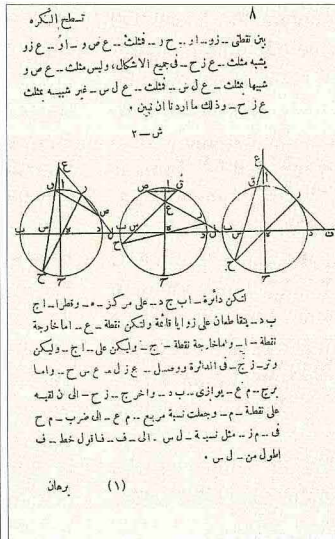
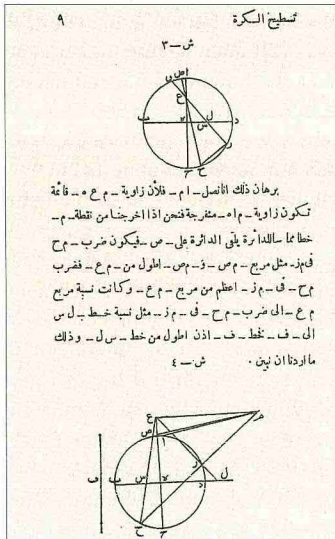
SÂĠĠNÎ, Radiyyüddin

(رضى الدين الصاغانى)

Ebû'l-Fezâil Radiyyüddîn (Radî) Hasen
b. Muhammed b. Hasen es-SâĠânî
(ö. 650/1252)

Lugat, dil, fıkıh ve hadis âlimi.

10 Safer 577'de (25 Haziran 1181) Lahor'da dünyaya geldi. Bedâün'da doğduğuna dair rivayet doğru değildir. Aslen Kureyş kabilesinin Adî b. Kâ'b koluna mensup olduğu için Adevî, Hz. Ömer'in soyundan geldiği için Ömerî nisbeleriyle de anılmıştır. Eserlerinde nisbesini "SâĠânî" şeklinde kaydetmekle birlikte daha sonra "SâĠânî" diye kullanılmıştır. Ailesi önce SâĠânîyân'a (ÇaĠânîyân) göç etmiş, ardından Lahor'a yerleşmiştir. SâĠânî ilk tahsilini babasının yanında yaptı ve Arap dili ve edebiyatına ilgi duydu. Henüz küçük yaşta iken babası ile Lahor'dan Gazne'ye göç etti. On üç yaşında babasını kaybetti. Önce Hanefî fıkhını öğrendi. Daha sonra ilmi seyahatlere çıkarak yaklaşık on yıl boyunca çeşitli âlimlerden ders aldı. Mekke, Medine, Yemen, Bağdat ve Mogadışu gibi yerleri dolaştı. Ardından Lahor'a dönen ve buradan Delhi'ye giden SâĠânî, Arap diline ve özellikle lugat alanına yöneldi. Bu husustaki bilgilerini derinleştirmek üzere Bedâün ve Kol'de (Coil, bugünkü Aligarh) bir süre kaldıktan sonra 605'te (1208-1209) Hicaz'a gitti. Hicaz'da yaklaşık beş yıl kal-

SâĠânî'nin
*Kitâb
fi keyfiyyeti
tašhih'l-küre
'alâ saĠhi'l-
usturlâb*
adlı eserinden
iki sayfa
(Haydarâbâd 1948,
s. 8-9)